

*Орел В.В.
м. Харків, Україна*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Проблема «соціалізації» особистості в суспільстві потребує всебічного висвітлення, усвідомлення її різноманітних складових, оскільки соціалізація – міждисциплінарна категорія.

Різнорізнані визначення поняття «соціалізація», окрім отримання соціального досвіду, відображають широкий спектр інших процесів і явищ: адаптацію, засвоєння норм, цінностей і ролей, навчання, становлення особистості, набуття нею професійних якостей.

Різнорізнані концепції знаходяться в межах категорії «особистість» та «суспільство». Це означає, що всі процеси, що відбуваються між ними, надзвичайно різноманітні. Поліфункціональність процесу соціалізації передбачає, передусім, міждисциплінарність підходів до її вивчення та фундаментальність цього поняття [1].

Процес соціалізації забезпечує підтримання і відтворення соціальної, політичної, економічної, культурної, психологічної та педагогічної сфери. Тому слід враховувати як досвід країн із розвинутою демократією, які вже пройшли етап трансформації, так і специфіку трансформаційного періоду громадсько-політичного життя в нашій державі. Він вивчається, передусім, на базі традиційних психолого-педагогічних концепцій. Це породжує певну диференціацію у наукових підходах та визначеннях. Тому актуальним питанням постає систематизація та інтерпретація накопиченого знання з метою виявлення як традиційних так й інноваційних аспектів соціалізації, які виступають провідною метою формування та розвитку пізнавальної діяльності та активності особистості [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій в педагогіці і психології показує, що існує традиція дослідження взаємовідносин між соціалізацією та освітою. При цьому соціалізація розуміється як процес і результат включення людини в суспільство завдяки засвоєнню культури.

Різнорізнані підходи до вивчення явища соціалізації, пов'язані із наступними аспектами: різними періодами життя людини, тобто віковою соціалізацією; різноманітними видами суспільно корисної діяльності людей – професійною соціалізацією; всіма формами масової та індивідуальної свідомості – політичною, етичною, правовою соціалізацією; різноманітними аспектами духовного життя особистості – духовною соціалізацією.

Дослідники висловлюють думку про те, що провідними параметрами взаємозв'язку процесів соціалізації і виховання виступають: параметр мети та параметр пошуку результативних засобів засвоєння людиною соціального досвіду. Обґрунтовуються різноманітні критерії соціальної зрілості людини. Серед провідних критеріїв соціальної зрілості (соціалізованості) особистості ми виділяємо «повагу до себе (відчуття власної гідності)», «повагу до людей», «повагу до природи», «уміння прогнозувати», «творчо підходити до життя», а також «креативність» [3].

На Заході «соціалізацію» інтерпретують в контексті проблеми соціальної адаптації. Виділяють 7 типів взаємин між людиною і суспільством – «культурну адаптацію», «структурну», «шлюбну», «ідентифікаційну», «політичну». Вони формують у людини відсутність упередженості проти норм, правил і культури того суспільства, до якого він адаптується та відсутність в цьому суспільстві дискримінації до тієї соціальної групи або нації, до якої вона належить [4].

Отже, соціалізація зводиться до засвоєння суспільних норм і цінностей. Виділяють цілий спектр різноманітних (інколи протилежних думок) щодо механізмів, за допомогою яких вона відбувається.

Широкий спектр розгляду і трактувань феномена соціалізації є свідченням настання та взаємовпливу історико-педагогічних та психологічних традицій та інновацій. На сучасному етапі розвитку цих наук розробляється нова концепція соціалізації, в якій, з одного боку, соціальне середовище впливає на людину, а з іншого, формується свідомість особистості, яка має вільний вибір та відповідає за власні рішення.

Дійсно, соціалізація відбувається у різноманітних життєвих ситуаціях, які виникають в процесі взаємодії об'єктивних та суб'єктивних факторів. Існує безліч обставин та варіантів їх поєднання і, відповідно, аспектів соціалізації особистості.

На нашу думку, освіта (передусім, професійна) є провідним і визначаючим моментом соціалізації, основним «інструментом» культурної спадковості поколінь. Вона знаходиться у динамічній взаємодії із людиною (враховує її вікові можливості і обмеження) та процесами її стихійної соціалізації. Саме тому професійна освіта виступає одночасно як чинник та засіб соціалізації.

У зв'язку з цим зазначимо, що педагогіку та психологію цікавить соціалізація людини на всіх вікових етапах. По-перше, вони досліджують зміст категорії «соціалізація» відносно виховання, визначає принципи, зміст, форми і методи, тенденції і перспективи. По-друге, спеціальний розділ педагогіки – соціологія виховання – вивчає суспільство як соціолізуюче середовище, виявляє виховні можливості для пошуку шляхів і засобів використання позитивних впливів на людину та корекції і компенсації негативних.

Саме педагогіка досліджує проблему співвідношення «виховання» і «соціалізації». У зв'язку з цим простежуються два типових підходи до аналізу цього явища: коли зміст поняття «соціалізація» розглядається як вузький, ніж зміст поняття «виховання» та зміст поняття «соціалізація» аналізується як ширший, ніж зміст поняття «виховання».

Згідно першій точці зору, соціалізація виступає однією із провідних цілей виховання, орієнтованого на всебічне входження дитини у світ соціальних відносин. Інша орієнтується на соціологічні підходи, припускає, що поняття соціалізації є ширшим за поняття «виховання» [5].

«Соціалізація» включає засвоєння людиною, насамперед, норм моралі і права даного суспільства. Суть соціалізації полягає в тому, що людина формується як член того суспільства, до якого вона належить, в процесі залучення, освоєння моральних і правових норм.

Слід зазначити, що норми моралі і права – це те, що є загальним для соціалізації і виховання. Ми дотримуємось тієї точки зору, що виховання є складовою та найважливішою частиною соціалізації, оскільки воно створює основу для морального розвитку особистості.

При цьому соціалізація не зводиться лише до засвоєння моральних норм. Вони є критерієм, показником, орієнтиром стосовно якого можна розмежувати – чи відбувається в процесі пристосування людини до суспільства соціалізація. Усвідомлення цього дозволяє визначати не тільки соціалізацію як процес засвоєння норм моралі і права, але і як процес відхилення від них.

Соціалізація – чинник стабілізації суспільства. Можна виділити дві основні функції соціалізації. Перша: входження людини в об'єктивний світ – окрему частину соціуму, сім'ю або іншу спільність. Соціалізація дає можливість розуміти себе і інтерпретувати поведінку інших людей, взаємодіяти із тими, що тебе оточують. Незнання загальноприйнятих норм, їх недотримання створюють для особи ситуацію непередбачуваності.

Інша функція соціалізації – суспільне відтворення, яке полягає у тому, що відбувається не тільки процес простого відтворення соціальної структури, але і оновлення всієї системи суспільних відносин.

Соціалізація заснована на передачі соціально – культурного досвіду від одного покоління іншому та його засвоєнні. Соціалізація дає можливість суспільству відтворювати себе, вона є умовою збереження і розвитку соціальної культури.

Процес соціалізації – одна із умов збереження і розвитку соціальної культури, зацікавлення і подолання можливих конфліктів між особистим і соціальним.

Соціалізація – не пасивне засвоєння «культурної програми». В процесі соціалізації відбувається перетворення соціального досвіду у власні ціннісні орієнтації.

Соціалізація включає не тільки усвідомлені, контрольовані, цілеспрямовані дії (зокрема, виховання в широкому сенсі слова), але і стихійні, спонтанні процеси, впливаючи на формування особистості, яка пристосовується до існуючих об'єктивних умов свого буття і, одночасно, здійснює процес саморозвитку.

Таким чином, явище соціалізації – міждисциплінарна проблема. Соціалізованість людини визначається мірою засвоєння і ухвалення норм суспільної моралі і права. Соціалізована людина – соціально зріла. Під «соціальною зрілістю» розуміється ступінь розвиненості соціальних якостей людини в конкретному соціокультурному контексті.

Термін «соціалізація» означає сукупність всіх соціальних процесів, завдяки яким людина освоює і відтворює певну систему знань, норм і цінностей, що дозволяють функціонувати у суспільстві.

Кожна людина характеризується репертуаром її життєвих ролей, які поступово змінюються. При цьому рольова соціалізація не повинна зводитись тільки до формування ролей (хоча це виступає основою даного процесу), а розглядатись у значно ширшому контексті – діалектичному поєднанні процесів соціалізації (засвоєнні ролей, запереченні індивідуального, переході від індивідууму до особистості) та індивідуалізації (розвитку рольової автономії, незалежності від ролі, запереченні суспільно-загального, переході від особистості до індивідуальності) [6].

Традиційні інститути соціалізації були ефективні у переданні успадкованих цінностей і норм від минулого. Їх зміст і методи були пов'язані із конкретним типом господарювання, екологічними умовами і соціальною структурою. Традиційна система соціалізації не може бути зразком для швидкозмінного інноваційного суспільства. Об'єктивне ускладнення соціалізації – позитивний соціальний процес, оскільки він забезпечує передумови формування сучасної творчої індивідуальності.

Є суттєві відмінності між цінностями традиційного та постіндустріального суспільства. Для традиційного суспільства характерними є: шанування старших, порядок, патріархальність.

В індустріальному та постіндустріальному на перше місце виходять інші цінності: права людини, свобода, рівність, справедливість, власність, солідарність, безпека.

У суспільстві, яке трансформується, стара система цінностей зруйнована, а нова ще не сформована. Така ситуація притаманна країнам Східної Європи та, зокрема, Україні.

Соціалізація і виховання передбачають освоєння традиційних та інноваційних етичних норм. «Соціалізація» спрямована, передусім, на розвиток «морального клімату» суспільства, а «виховання» – на розвиток духовності конкретної особи.

Якщо суспільство не прагне до формування та розвитку своєї духовності, соціалізація трансформуються в адаптацію, а «підтримка» моральних цінностей суспільства примусовими заходами свідчить про негативні тенденції.

Аналіз різноманітних концепцій соціалізації показує, що всі вони зводяться до одного із двох підходів, що розмежовуються між собою в розумінні ролі людини в процесі соціалізації. Перший підхід припускає пасивну позицію людини, а саму соціалізацію розглядає як процес її адаптації до суспільства, яке формує кожного свого члена відповідно до властивої йому культури. Цей підхід визначений як суб'єктно – об'єктний (су-

спільство – суб'єкт дії, а людина – його об'єкт). Прихильники іншого підходу виходять з того, що людина бере активну участь в процесі соціалізації і не тільки адаптується до суспільства, але й впливає на свої життєві обставини і на самого себе. Цей підхід можна визнають як суб'єктно – суб'єктний [7].

Розвиток особистості – це закономірна зміна фаз адаптації, індивідуалізації та інтеграції. Проходження «макрофаг» описує життєвий шлях людини: дитинство (адаптація), підлітковий період (індивідуалізація) та юність (інтеграція). Зміна «мікрофаг» характеризує психологічні особливості розвитку кожного із вікових періодів.

Для педагогіки необхідні дані інших наук про соціалізацію, що дозволятиме їй визначати традиційні та інноваційні шляхи інтеграції «виховних сил» суспільства, визначати різноманітні можливості суб'єктів виховання, використовувати і модифікувати педагогічні, психологічні та соціально-психологічні форми і засоби соціалізації людини у суспільстві.

Список літератури: 1. Белухин Д.А. Основы личностно ориентированной педагогики. Курс лекций. – Ч. I. – Москва-Воронеж, 1996. 2. Платонов К.К. Личностный подход как принцип психологии // Методологические и теоретические проблемы психологии / Отв. ред. Г.В. Шорохова. – М.: Наука, 1969. – С. 190–217. 3. Вишневський О.С. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. – Л.: Львівський обласний науково-методичний інститут освіти; Львівське обласне педагогічне товариство ім. Г. Ващенко, 1996. – С. 36. 4. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання. – К., 1998. 5. Кон І.С. Психологія старшокласника. – М., 1980. – С. 179. 6. Рибалка В.В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників. – К., 1998. – С. 12. 7. Мачеевич С.С. Культура личности – сущность и структура (Подход к системному анализу) // Культура и гуманизм. – М.: Изд-во АПН ЦК КПСС, 1991. – С. 3–20. – С. 15.

*Папченко О.І.
м. Харків, Україна*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ

*Якщо вчитель посидус у собі любов до роботи
і до учнів, він досконалий вчитель
(Л.М. Толстой)*

Постановка проблеми. Світовий освітній простір об'єднує національні освітні системи, що істотно різняться філософськими й культурними традиціями, рівнем цілей і завдань, якісними станами. Тому варто говорити про цей простір як про єдиний організм, що формується і в кожній освітній системі якого наявні глобальні тенденції й збережено розмаїтість.

Зміст освіти може бути обмежений стандартами регіону, країни, всього світу, але одним із головних завдань освіти є належна підготовка молодих поколінь до успішного життя й діяльності складних умовах мінливого суспільного буття й жорсткої конкуренції на ринку праці. Освітнє середовище, до якого потрапляють студенти-іноземці, різ-